

Българите в Северното Причерноморие
изследвания и материали
том шести

СПИСАНИЕ “ОБЩ ТРУД” (1868 г.)
И БЪЛГАРСКИЯТ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Русин Русинов

През 60-те години на XIX в. българската гимназия в гр. Болград се утвърждава като авторитетно просветно и културно средище, към което насочват поглед и към което се стремят някои от най-добрите просветни и културни дейци. Като учители в Болградската гимназия, най-високото по степен образователно средище сред българите, работят високообразовани лица, специалисти по отделни клонове на науката, мнозина от които търсят публична изява и в други насоки – художествена литература, научна и научнопопулярна книжнина, публицистика, театър и пр. Уредената към училището печатница е предпоставка за разгръщане на книгоиздателска дейност, а също и за уреждане на периодични издания.

Още през 1862 г. в Болград излиза сп. “Духовен прочит”, последвано от “Духовни книжки” (1864 – 1868 г.). Списание “Общ труд”, “повременно книжевно списание”, е третото периодично издание в Болград. То се урежда от Теодосий Икономов и е издание на учителите в Болградското централно училище, т. е. в Болградската гимназия. Основано е през 1868 г., като от него годишно трябва да излизат по четири книжки в обем от по 6–8 печатни коли, но редакторът му успява да издаде само три книжки. Основната причина за спиране на списанието е финансова, но тя не е единствена: замислено като издание на учителския колектив в гимназията, то не успява да привлече по-широк кръг от сътрудници, а това се отразява и върху качеството на поместваните в него материали.

В уводната статия към първата книжка, озаглавена “Отъ Редакцияжъ” се очертават насоките на списанието и областите, в които ще бъдат помествани материали:

“а) История-та, а особито народна-та наша;

б) Ёзикознание-то, а особито издирване-та връхъ нашиѣ-тъ роденъ ѳезикъ;

/Народна-та ни устна книжевность: пѣсни, поговорки, приказки, гатанки.

/Описвани народни-ти ни обичаи и многообразни обрѣди, суеверия и пр.

/Педагогика-та или наука-та за възпитание-то – отхранѣ-тѣ.

/Животописи особито отъ знаменити славенски дѣятели.

/На драго сърдце ште помѣстиме и оригинални повѣсти, какви-то ште ни са праштѣтъ отъ наши-ти беллетристи” (стр. 3–4).

Списанието ще разчита на широк кръг от сътрудници, като материалите им могат да бъдат оригинални и преводни. Усилията на всички ще бъдат обединени и насочени към едно – просветното и културното възможване на българите. Желанието на редактора било да утвърди списанието в кратък срок и още през следващата година да увеличи обема му. Но очевидно трудностите пред редактора се оказват много по-големи, отколкото той си ги е представял, поради което отделните книжки не излизат редовно, а и броят на сътрудниците не се разширява.

Най-много материали в списанието има от редактора му Т. Икономов, сътрудничат му още Д. Великсин, П. Годорович, Д. П. Войников, Ц. Гинчев, Р. Жинзифов, Н. Козлев, Р. Н. Блъсков, П. Иванов, Н. Казанакли.

Както беше посочено, една от основните задачи на списанието е да помества материали по езикознание, като предимство се дава на “издирване-та връхъ нашиѣ-тъ роденъ ѳезикъ”. За съжаление в трите книжки на списанието няма поместена статия, в която да се разисква въпрос из устройството на книжовния ни език. Но въпреки това списанието участва в процесите на националното ни езиково строителство с езика и правописа на отпечатаните материали.

Редакторът очевидно съзнава необходимостта от единен книжовен език и правопис, но не се стреми да уеднакви на всяка цена правописа и езика на сътрудниците си. При липсата на единен за всички образовани българи книжовен език ще бъде непосилно за тях да спазват единни изисквания. Още повече, че личната му книжовноезикова практика не е напълно единна и последователна.

Пет години преди да започне издаването на сп. “Общ труд”, Теодосий Икономов отпечатва в Болград комедията “Ловченский-тъ владика или бела на ловченский-тъ сахатчиѣ” (1863 г.), написана още по време на ученичеството му. Преди няколко години анализирах езика на комедията¹, сега

задачата ми е да посоча има ли напредък в книжовноезиковото развитие на Т. Икономов, заел се с такава отговорна задача, каквато е редактирането на едно периодично издание.

Теодосий Икономов не се присъединява нито към Пловдивската, нито към Търновската школа. Той съхранява основните правописни и граматични положения, които е формирал у себе си още на младини и които са намерили място в правописа и езика на комедията му. Все пак известен напредък има и той ще бъде посочен в по-нататъшното изложение.

Теодосий Икономов продължава да употребява буквата *ю*, която се среща в началото на думи, вътре в думи след гласен звук и в края на имена, получени от глаголи, напр.: *юдно* (1), *юдинъ* (3), *ште ся старяемъ* (3), *което* (4), *знаемъ* (5), *броюве-ти* (5), *штастию* (1), *образованю-то* (1), *просвѣщеню* (1), *развитию* (1) и др. В писмената му практика се пази и буквата *ѣ*, напр.: *най ѣка* (1), *знания-та* (3), *списания* (13), *занятия* (5), *приятелѣ* (4), *история-та* (3) и др. Но вече не се използва диакритичният знак две точки над е (ѣ) за отбелязване мекост на *ж*, *ч*, *ш* пред *ѣ* (*Николчѣ*, *Стойчѣ*). Забелязва се по-добро съобразяване с налагащата се в книжовния език практика: *наше земно штастию* (1) вм. “нашо”, както е в свищовския говор, *книжевность*, вм. формата *книжовност*, установила се по-късно като книжовна (но А. Т.-Балан до края на живота си употребяваше формата *книжевност*) и др. Очевидно представянето на *ж*, *ч* и *ш* като меки съгласни е най-вече писмена практика, защото в не един случай редакторът на “Общ труд” се колебае, напр.: от една страна, пише *чюжденци* (2), *съчюствию* (3), а от друга, *обичаи* (3), *душ ѣ-тѣ* (1). Буквата *щ* е заменена със съчетанието *шт*: *общество* (1), *штастию* (1) и др.

Теодосий Икономов запазва писменото разграничение между именителен и косвен падеж при имената от женски род ед. число, напр.: “*Наука-та освѣтлява разумъ-тъ*” (1), “*ний ште имаме нуждѣ* и въ други вънкашни сътрудници” (3), “*Молимъ такива ѣдни... да ни подадѣтъ братскѣ рѣжѣ*” (3).

Под влияние на книжнината, в която надделява влиянието на Пловдивската книжовноезикова и правописна школа, Теодосий Икономов последователно си служи със съчетанията *ръ*, *лъ*, (*Българийѣ* (2), *умлъчаме* (2), *изврѣшимъ* (3), *врѣху* (3), *да кръвимъ* (5), *българе* (6) и др., но се откриват и форми с *ѣр*, *ѣл*, които в комедията му преобладават, напр.: *българина* (3), *збъркахме* (4).

В “Общ труд” Теодосий Икономов застъпва следните книжовноезикови положения, които са еднакви с практиката му в комедията му “Ловченский-тъ владика или бела на ловченский-тъ сахатчиѣ”:

1. Мекост на окончанията за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сегашно време при глаголи от II спрежение, както и при някои глаголи от I спрежение, напр.: *водѣтъ* (2).

2. Бъдеще време се образува с частица *ще*, прибавена към сегашно време на спрегаемия глагол, напр.: *ште поменемъ* (2), *ште посрѣшимъ* (3), *ште имаме* (3), *ште са оправдаѣтъ* (4), *ште излѣзе* (4), *ште са пращѣтъ* (2). Срещат се и форми за бъдеще време от типа *штѣтъ* *благоволи* (3), *штѣтъ излази* (5), т. е. образувани от формите на спрегаемия глагол *щѣ* в сегашно време и инфинитивната основа на спрегаемия глагол.

3. При имената от мъжки род ед. число се употребява само пълният член, напр.: *въ обшта ползѣ на народъ-тъ* (3), *ште излѣзе до край-тъ на годината* (5), *и бждемъ народъ на свѣтъ-тъ* (5), *ний знаемъ народъ-тъ си* (5), *отъ училищтний-тъ тукашенъ попечителенъ комитетъ* (5), *остава сега да са надѣваме само Обштій-тъ трудъ да стане отистинѣ обштѣ* (6), *от отхранѣ-тѣ на чловѣкъ-тъ* (1), *нашь-тъ вѣкъ* (1), *наший-тъ роденъ љзыкъ* (3).

4. В мн. число преобладават членуваните форми *-тѣ*, напр.: *науки-тѣ* (3), *надѣжди-тѣ* (3), *катадневни-тѣ наши занятя* (5), *разноски-тѣ* (5), *речени-тѣ* (1), но се срещат и форми с член *-ти*, напр.: *абонати-ти* (5), *броѣве-ти* (5), *господари-ти* (5), *истински-ти водачи* (1).

В редакционната статия, с която се открива първата книжка на сп. "Общ труд", е употребено деепричастието *прѣдсмѣтнѣвшицѣ* (3). Изолираната му употреба показва, че Теодосий Икономов още не е привикнал към използването на тази глаголна форма.

Редакцията на статията на Теодосий Икономов оставя впечатление за добре обигран книжовник, който умее ясно и точно да се изразява писмено. За същото говорят и другите му материали, печатани в списанието.

Въпреки че от сп. "Общ труд" са излезли само три книжки, Теодосий Икономов участва в националното езиково строителство не само като автор на комедия, но и като издател и редактор на списание, на което е и активен сътрудник.

БЕЛЕЖКИ

¹ Русinov, Р. Езикът на Теодосий Икономов в "Ловченский-тъ владика или бела на ловченский-тъ сахатчиъ" (1863). – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том трети, В. Търново, 1994, 283–287.